

Üresebb lett a világ

„Feljött a halál ablakaink alá.”

(JEREMIÁS 9:21)

Bekövetkezett, amitől féltünk és szorongtunk. De az, hogy Grezsa Ferencet elveszítettük, ma is hihetetlennek tűnik. Az utóbbi hat évben nemegyszer sújtotta betegség, egyik rettenetesebb, mint a másik. De újra és újra erőre kapott, s ebben bízunk most is. Ám a pusztító kór nem adott több haladékot.

Harmincegy éves volt, amikor — Vásárhely nagy múltú iskolája, a Bethlen gimnázium diákjaként — megismertem őt. Ha a fiatalon is tekintélyes igazgatóra visszagondolok, a benne megtestesült szigor és liberalizmus, igényesség és megértő emberség ritka egyensúlyát idézhetem föl. Mindenki tisztelte őt tudásáért és humánusáért. Igazi nevelő volt, aki a rábizott közösségért felelt. Tudós tanár, aki remek kollégákkal vette körül magát. A kor vidéki dogmatizmussal tetézett ideológiája valójában a gimnázium falain kívül maradt. Az iskolai ünnepeken — akkor még eretnek módon — mi a Szózatot énekeltük. Énekelhettük, mert Grezsa Ferenc ebben is — mint sok más ügyben — a személyes erkölcsi felelősség terhét vette magára.

Amikor 1975-ben elfogadta a szegedi tanárképző főiskola hívását, minden bizonnyal a tanításnak és a tudomány gyakorlásának magasabb szintje, tágabb horizontja vonzotta. Tudományos munkát (Juhász Gyula egyetemi éveiről) és élő irodalmunkkal foglalkozó tanulmányt, kritikát korábban is írt ugyan, de irodalomtörténeti-kritikusi életműve akkor bontakozott ki igazán, amikor főiskolai, majd (1984-től) egyetemi katedrát kapott. Érdeklődésének középpontjába már a gimnáziumi években századunk egyik legnagyobb írói és gondolkodói vállalkozása került. A választást az értéktudat és nem a lokálpatrióta elfogultság magyarázza. „Az ember feladatként nyomul be a világba” — mondja Németh László, s Grezsa Ferenc pályája kiváltképpen szemlélteti a nehéz feladatok iránti vonzódást, a velük való azonosulást. A hetvenes-nyolcvanas években már nem nézték olyan rossz szemmel, ha Németh Lászlóval foglalkozott valaki. De a mű változatlanul ott a tűréshatáron; épp a legizgalmasabb tanulmányok és esszék esetében a hatalmi tiltás reflexei működtek. Az ilyen szempontból nyugalmasabb vásárhelyi korszak után kezdte vizsgálni Grezsa Ferenc a háborús, majd a Tanú-évek oly sokat vitatott alkotói szakaszát. Filológiai pontossággal és torzítás nélkül ő írt először Németh és a 20. századi magyar szellemi élet eme forrongó periódusáról. Az ő érdeme a sokáig csonka életműsorozat hiányzó köteteinek sajtó alá rendezése is.

Grezsa Ferenc halálával olyan tudós hagyott el bennünket, akinek nem csak a tudását, de emberi személyiségét is fájdalommal hiányoljuk. Sokszoros a lázadó keserűség: nagy tudóst, tanárt és tiszta embert veszítettünk el egy személyben. Alakja távolodóban is tartás és elszántság eleven képe. Talán kevesen tudják, hogy a Németh László Társaságnak azért nem lehetett ő az első elnöke, mert 1986-ban, a Tiszatáj betiltásakor — minden manipulációt elutasítva — a leváltott szerkesztőség mellé állt. „Nem leszek quisling” — mondta, amikor főszerkesztőnek kérték. Egész lényét áthatotta ez a morális felelősségtudat, s természetes, hogy irodalomszemléletében is összefonódik esztétikum és etikum.

Tudott és szeretett sokat dolgozni, félelmetes lendület vitte a sokféle ügy intézésében. A kötelesség, az önfegyelem hőse volt. Mozdulatlanságra ítélve, a heinei „matracsírban”, a sok szenvedésben sem veszítette el emberi arcát, emberi méltóságát ama végsőkig megtartotta. A halála előtti napon még fölkerestem. A levegőért, a szavak kimondásáért küzdve is az elvégzetlen teendők nyugtalanították. Ereje utolsó koncentrációjával még elkészítette (magánóra mondta) opponensi véleményét Görömbei András értekezéséről. Utolsó óráiban az izgatta, hogy ki gépeli majd le a szükséges hat példányban. És kinél lehet az augusztusi hungarológiai kongresszusra vállalt előadást lemondani? — Grezsa Ferenc nem tart többé előadást — sem a konferencián, sem ősszel az egyetemen. Hiába várjuk kéziratait, melyek mindig pontosan és határidőre készültek el. Vele már nem válthatunk szót irodalmi és irodalomtúli ügyeinkről. A tudós szemüveg mögül ezután már nem sugárzik ránk szeretete és biztatása. Üresebb lett a világ.

Búcsúzunk Tőled, drága Feri! Nyugodj békében! Nekünk pedig legyen erőnk hiányod elviseléséhez.

OLASZ SÁNDOR

Helytállt valamiért

Kiadói szerkesztői minőségemben ismertem meg Grezsa Ferencet; könyveinek, főként pedig háromrészes Németh László-monográfiájának voltam a gondozója. A hetvenes évek második felében kezdődött munkakapcsolatunk, személyesen is akkoriban ismertem meg, bár hírért már hallottam, néhány írását olvastam, éppen a Tiszatájban, hiszen mint tanulmányíró és kritikus, ő is ennek a nagy múltú és hagyományú folyóiratnak volt a neveltje; ebben a műhelyben kezdte megfogalmazni — mindig objektív, de a tárgya iránti szeretetet és megértést soha nem nélkülöző — nézeteit a magyar irodalom jelenségeiről, műveiről, művelőiről és életműveiről.

A munkakapcsolat hamarosan barátsággá mélyült a közös eszmék — elsősorban Németh László műve — vonzásában, akit mint témát és problémát, mint egész életét és lényét kitöltő feladatot állított íróasztalára a sorsa, s ő becsülettel meg is felelt ennek a rámért — ránehezedett — feladatnak. Ritkaságszámba menő, jó erkölcsű irodalomtörténészként, mintha az *Ember és szerep* szerzője monográfiája szerzőjének az etikáját is meghatározta volna.

Aki ismeri a nyolcvanas évek magyar szellemi életének a külső-belső viszonyait, az jól tudja, hogy nem volt magától értetődő vállalkozás ez akkoriban, mert a „minőség forradalmának” a gondolkörét, szellemi-művészi útját követve, legfeljebb a „tűrés” kategóriájában lehetett ennek a sokáig tilos gondolatnak az eljegyzettje és képviselője irodalomtörténet-írásunkban Grezsa Ferenc. Amikor elkezdte munkáját — látszólag visszafelé: a vásárhelyi évek felől — és a monográfus mindent tudó és mindent mérlegelő szemével kezdte áttekinteni Németh László második világháború utáni pályaszakaszát, monográfiájának hőse már halott volt. Művének és eszméinek a sugárzása révén azonban változatlanul mégis ő volt a mindenkori magyar szellemi élet legelevenebb — és legnyugtalanítóbb — jelensége, s máig megmaradt annak. Grezsa Ferencnek pedig,